

ФОРМУВАННЯ ТА ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОЇ РЕАЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

Павлюк О.Д.

доктор філософії (PhD), асистент

Кафедра соціальної психології

ORCID ID 0000-0003-1066-1235

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка, Україна

У роботі здійснено теоретичний аналіз процесів формування та переосмислення національної ідентичності особистості в умовах воєнної реальності України. Розкрито соціально-психологічні механізми трансформації ідентифікаційних практик українців після повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 році. Проаналізовано роль мови, історичної пам'яті, колективних наративів, солідарності та громадянської активності у зміцненні національної самосвідомості. Показано, що війна виступає потужним каталізатором прискорених ідентифікаційних змін, трансформуючи національну ідентичність із абстрактної категорії у прожитий екзистенційний досвід. Обґрунтовано, що національна ідентичність у воєнний період постає як динамічне, багатовимірне утворення, яке виконує адаптаційну, консолідаційну та мотиваційну функції. Матеріали статті можуть бути використані в освітній, науковій та практичній діяльності фахівців соціально-гуманітарного профілю.

Ключові слова: національна ідентичність, особистість, війна, соціально-психологічні трансформації, колективна пам'ять, мовна ідентичність, Україна.

Мета – теоретично проаналізувати особливості формування та переосмислення національної ідентичності особистості в умовах воєнної реальності України.

Завдання: визначити основні чинники трансформації національної ідентичності в умовах війни; охарактеризувати роль мови, історичної пам'яті та колективних наративів у процесі ідентифікації; розкрити психологічні механізми формування національної ідентичності особистості в екстремальних умовах.

Становище України після повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 році радикально трансформувало соціальну та психологічну реальність українського суспільства. Війна стала не лише фізичним випробуванням, а й глибинним чинником переосмислення самоідентифікації кожного громадянина. У цих умовах національна ідентичність перестала бути суто теоретичним поняттям – вона стала пережитим досвідом, джерелом мотивації до опору, збереження культури та цінностей. Питання формування

ідентичності особистості в подібних екстремальних ситуаціях є ключовим для розуміння сучасних соціально-психологічних процесів в Україні.

О. Соснюк зауважує, що проблеми розвитку ідентичності громадян України постійно перебувають у центрі уваги науковців. Досить тривалий час зміни були несуттєвими, а динаміка дуже повільною. Однак, починаючи з 2022 року, ситуація істотно змінилась. Соціологи фіксують стрімке зростання показників, які, насамперед, відображають зміни в національній, етнічній та громадянській ідентичності українців. Значною мірою це зумовлено впливом російсько-української війни, яка стала каталізатором змін у громадській думці (Соснюк, 2025, ст. 157).

Під національною ідентичністю розуміється відчуття власної приналежності до певної нації, що включає культурні символи, мову, історичну пам'ять, цінності та почуття загальної спільності. У воєнний час ці складові переживаються інакше: загострюються, переосмислюються та стають важливішими для виживання та згуртування суспільства.

Як зазначає С. Бойко агресивні дії Російської Федерації є хоч і головним, але не єдиним викликом, що позначаються на формуванні національно-культурної ідентичності та розвитку українських ідентифікаційних практик. Після Революції гідності з'явилися нові виклики, які пов'язані з потребою одночасного здійснення низки невідкладних суспільних реформ в умовах обмеження ресурсів на їх проведення (Бойко, 2021, ст. 37).

Концептуально національна ідентичність розглядається як інтегративна частина самовизначення особистості, що пов'язана з поняттями соціальної ідентичності (self-categorisation), культурних наративів та колективної пам'яті. Певні аспекти національної ідентичності пов'язані з мовою як символом нації – мовна політика, мовні практики та ставлення до рідної мови відіграють важливу роль у самоусвідомленні громадян України в умовах війни.

Також важливо підкреслити роль наративів війни та історичної пам'яті, які створюють уявлення про спільне минуле, теперішнє і майбутнє. Ці наративи виступають інструментом консолідації суспільства, формуючи почуття «ми» і чітко відмежовуючи «інших».

М. Степико підкреслює, що внаслідок війни абсолютна більшість громадян чітко розуміє, що відбувається навколо, люди також упевнені в оцінках свого майбутнього та долі країни, розуміють, що зараз істинне, а що – ні (Степико, 2022, ст.82).

У перші місяці повномасштабного вторгнення спостерігалось значне зростання почуття солідарності серед українців. Соціологічні дані показують подвоєння рівня підтримки одне одного та централізації суспільної позиції у порівнянні з довоєнним періодом. Це свідчить про те, що війна виступає каталізатором для посилення національної свідомості.

Для багатьох українців мовний вибір став не лише комунікативною, а й ідентичною позицією. Перехід частини населення на українську мову в побуті та зростання підтримки української мовної політики є вираженням зміцнення національної ідентичності в умовах зовнішньої загрози.

Національна ідентичність молоді активно формується під впливом військового досвіду, що поєднує участь у волонтерських рухах, службі у Збройних Силах України, активну громадську позицію і патріотичне виховання. Результати сучасних досліджень демонструють зростання патріотичних цінностей серед молоді та зміни в самоідентифікації, що відображаються у соціологічних опитуваннях.

Війна також посприяла до активізації інтересу до історичної пам'яті як важливої складової національної ідентичності. Бажання зберегти та вивчати національну історію стає фактором формування цілісного уявлення про себе як частину нації з тривалою історичною традицією.

Психологічні процеси формування національної ідентичності під час війни включають:

- ендогенну мотивацію до опору та збереження культури, що виступає як механізм психологічної адаптації й опору;
- ресоціалізацію через спільні цінності, яка зміцнює почуття приналежності;
- емоційні переживання травми та їх інтеграцію в особистісну ідентичність, що значною мірою впливає на самооцінку та життєві орієнтації.

Ці процеси сприяють посиленню колективної ідентичності, яка виступає опорою у складних життєвих обставинах.

Незважаючи на всі трансформації, українська національна ідентичність знаходиться під впливом різних внутрішніх та зовнішніх факторів: гібридна інформаційна війна, діаспоральні виклики, а також процеси глобалізації. Це означає, що ідентичність постійно перебуває у динаміці, що створює простір для подальших досліджень.

Отже, повномасштабна війна Російської Федерації проти України стала потужним тригером глибинних соціально-психологічних трансформацій, у центрі яких опинився процес формування та переосмислення національної ідентичності. Якщо до 2022 року ідентифікаційні зміни мали переважно еволюційний і повільний характер, то в умовах воєнного часу вони набули різко вираженої динаміки, що підтверджується як соціологічними даними, так і науковими рефлексіями сучасних дослідників. Національна ідентичність у сучасній Україні перестала бути абстрактною категорією й перетворилася на прожитий екзистенційний досвід, який поєднує в собі почуття приналежності, відповідальності, солідарності та готовності до опору. Війна актуалізувала роль мови, історичної пам'яті, колективних наративів і спільних цінностей як ключових маркерів самоусвідомлення та згуртування суспільства. Посилення патріотичних орієнтацій, зростання волонтерської активності, участь у захисті держави та переосмислення власної громадянської позиції стали важливими чинниками конструювання ідентичності, особливо серед молоді.

Таким чином, національна ідентичність українців у воєнний період постає як динамічне, багатовимірне утворення, яке поєднує соціальні, культурні та психологічні компоненти. Її подальше вивчення є перспективним напрямом наукових досліджень, важливим як для теоретичного осмислення сучасних

ідентифікаційних процесів, так і для практичного застосування в освітньому просторі, психологічній підтримці та формуванні державної гуманітарної політики.

Список використаних джерел

1. Бойко, С. (2021). Формування національно-культурної ідентичності українського суспільства: сучасні виклики і загрози. Українознавчий альманах. <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2021.29.4>
2. Соснюк, Є. О. (2025). Динаміка розвитку ідентичності громадян України в соціологічному вимірі. Проблеми розвитку ідентичності особистості в освітньому просторі: Матеріали IV круглого столу 21 жовтня 2025 р., с. 157–166
3. Степико, М. (2022). Трансформації ідентичностей громадян України в умовах російської агресії. Стратегічна панорама, № 2, 76–84. <https://doi.org/10.53679/2616-9460.2.2022.07>
4. Філіпчук, О. Р. (2024). Формування національної ідентичності особистості в умовах сучасних викликів. Педагогічна Академія: наукові записки, (8). <https://doi.org/10.5281/zenodo.13284347>

ЧИННИКИ ТРИВОЖНОСТІ МОЛОДИХ ВЧИТЕЛІВ НА ПОЧАТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Бутузова Лариса Петрівна

кандидатка психологічних наук, доцентка

Кафедра психології, логопедії та інклюзивної освіти

Пигина Дарина Олегівна

здобувач вищої освіти магістерського рівня

Спеціальність 014.03. Середня освіта

(Історія та громадянська освіта)

Житомирський державний університет

імені Івана Франка, Україна

Анотація. У статті досліджено проблему психологічного стану молодих педагогів в умовах сучасної освітньої системи України. Проаналізовано теоретичні підходи до детермінації тривожності та виокремлено ключові групи факторів: психологічні, психофізіологічні, соціально-професійні та безпекові. Представлено результати емпіричного дослідження, проведеного серед молодих учителів (n=28) віком 20-24 роки. За допомогою методик А. Бека та Ч. Спілбергера-Ю. Ханіна встановлено, що значна частина респондентів (зокрема жінок) має високий рівень ситуативної та особистісної тривожності. На основі методу семантичного диференціалу сформовано рейтинг чинників стресу, де провідні позиції посідають низький рівень матеріального забезпечення, особисті труднощі та проблеми з дисципліною в класі. Доведено, що безпекові ризики війни суттєво обтяжують процес професійної адаптації.